

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VII
VOLUME 7

Accepted on December 25th 2018, at the 10th meeting of the SASA
Department of Language and Literature

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2019

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VII

БРОЈ 7

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 25. децембра 2018. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2019

© Српска академија наука и уметности, 2019

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртном броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године. У седмом броју су текстови са Трибине из 2018. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
6. II 2018 – 18. XII 2018.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручна сарадница
Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>Српски молићвеник. Сјоменица Милану Решетару : 1512–1942–2012 / уредници Јасмина Грковић-Мејмор, Виктор Савић</i>	11
<i>Чудојворна икона у Византији / Бојан Миљковић ; уредник Љубомир Максимовић</i>	27
<i>Зборник радова Визанџолошкој инстџијутџа. Књ. 53 / уредници Љубомир Максимовић, Бојана Крсмановић</i>	27
<i>Миранџи у Европи 21. века : зборник радова са научној скуџа одржаној 5–6 маја 2017. / уредник Тибор Варади = <i>Migrants in 21st century Europe : proceedings of the international conference held on 5–6 May 2017 / editor Tibor Várady</i></i>	41
<i>Сџановање Рома у Србији : сџање и изазови / уредници Тибор Варади, Злаџа Вуксановић-Маџура</i>	41
<i>Живој и дело српских научника. Књ. 11–15 / уредник Владан Д. Ђорђевић</i>	55
<i>Lives and work of the Serbian scientists : [book of abstracts] / editor Vladan D. Đorđević</i>	55
<i>Криџичко издање дела Иве Андрића. Коло 1, књ. 1–5 / уредник Зориџа Несџоровић</i>	79
<i>Помени давних сеоба : знамења српске џовеснице / Динко Давидов</i>	97

Слободан Јовановић : теорија / Борис Милосављевић ; уредник Душан Т. Бајиковић	105
Даворин Јенко : (1835–1914) : прилози за културу сећања / уредник Капарина Томашевић	121
Јосип Славенски : (1896–1955) : поводом 120. годишнице рођења композиitora / уредница Ивана Мечић	121
Дан Библиотеке САНУ посвећен Алекси Шантићу (1868–1924–2018)	139
Сиси и људи : приче из адвокатске архиве / Тибор Варади	159
Пуи у јуче : приче из адвокатске архиве / Тибор Варади	159
Глас одељења историјских наука САНУ : (посвећен академику Милораду Екмечићу) / уредник Михаило Војводић . . .	177
Grid-side converters control and design : interfacing between the AC grid and renewable power sources / Slobodan N. Vukosavić	185
Речник српскохрватској књижевној и народној језика. Књ. 20, Пејојодан – јојдео / [уредници Даринка Горјан Премк ... и др.]	201
Хиландарски зборник. Књ. 14 / уредник Мирјана Живојиновић	217
Косовско-метохијски зборник. 7 / уредник Михаило Војводић	217
Словенска терминологија данас / уредници Предрај Пиер, Владан Јовановић	233
Еколошки и економски значај фауне Србије : зборник радова са научној скуја одржаној 17. новембра 2016. / уредник Рамила Пејановић	251
Култура, основа државној и националној идентитетја : зборник радова са научној скуја одржаној 24. и 25. новембра 2016. године / уредник Александар Косић	269

<i>Економија : запоусленосћ и рад у Србији у 21. веку : зборник радова са симпозијума одржаног 4. и 5. децембра 2017. / уредник Александар Косћић</i>	<i>269</i>
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	<i>287</i>

Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 20, Петогодан – погдегод / [уредници Даринка Гортан Премк ... и др.]. – Београд : САНУ : Институт за српски језик САНУ, 2017

Поздравна реч: академик Владимир С. Костић, председник САНУ

Говорили: академик Милосав Тешић

др Стана Ристић

др Рада Стијовић

У Београду, уторак 23. октобар у 13 часова

НАЈВЕЋА СРПСКА КЊИГА

Писац књига о речима мора, по природи ствари, да каже, одмах, на почетку овако пригодног и сваког текста, своју радост што се број томова *Речника САНУ* увећао и добио књигу под бројем двадесет у години када прво издање Вуковог *Српског рјечника* пуни два века свог постојања. Исти писац припада онима који мисле да је Вуков *Српски рјечник* темељно лексикографско, књижевно и научно дело, да је такав енциклопедијски азбучни роман најбоља књига српског језика.

Свестрано даровити и још недовољно изучени Лаза Костић, творац нових речи и песник који у матерњем језику налази суштину своје поетике, оставио нам је међу својим списима примерак Вуковог *Рјечника*. На белинама те књиге, коју је често имао при руци, исписивао је речи што их је чуо или прочитао, а није их код Вука нашао. То каже да је Вук био мера и Лази Костићу. Његов пријатељ и лекар, „сомборски Русо“, како га је назвао Јован Скерлић, после Лазине смрти, 1913. године, у свом граду, купио је речи које је Песник оловком уписивао

и само за научне потребе, рекао је, штампао ту необичну збирку, коју имају, понегде у више примерака, наше средишне библиотеке. Тако је Радивој Симоновић, који није много марио за књижевне послове па је на књижици уз Лазино име унео докторску титулу, који је о сомборским данима песника Santa Marie написао успомене из прве руке, у малом лексикографском издању оставио и сведочанство о верности великог Песника Вуку и његовом *Рјечнику*. Лаза је највише допуна нашао у читању књига свог најближег пријатеља у последњим годинама живота – у књигама Симе Матавуља. Видео сам да су те речи, с примерима из Матавуљеве прозе, унете у *Речник САНУ*.

У часопису који сам уређивао, за *Два века Вука*, 1987. године, у осам хиљада примерака (истичем: 8000 примерака!), фототипски су објављене допуне Лазе Костића Вуковом *Српском рјечнику*. Доиста нисмо имали у толиком тиражу објављену било чију допуну и оданост Вуковом *Рјечнику*, али то понеки лексикограф још није дознао како можемо да видимо у накнадним издањима и коментарима.

Пример Лазе Костића истовремено је посебно признање свим лексикографима који су на Вуковом путу и можемо само да замишљамо како би се Лаза радовао када би видео двадесету књигу *Речника САНУ* и када би чуо да ће та највећа књига српског језика имати безмало пола милиона речи.

Тако мора да буде јер су речници најбоље, најпотребније и најобухватније књиге у језику сваког народа. Зато за оно што је настајало вековима треба доста година и знања да би било у целину окупљено. И признања и честитке иду онима који такве послове раде. Они ће данас и говорити: академик Милосав Тешић, председник Одбора за *Речник САНУ* и његов вишегодишњи уредник, претходна и садашња председница Уређивачког одбора др Стана Ристић и др Рада Стијовић, под чијим руководством је урађена двадесета књига *Речника српскохрватској књижевној и народној језика* у Институту за српски језик САНУ.

(Реч уредника)

М. В.

Владимир С. Костић

ПОЗДРАВНА РЕЧ

У набрајању неупитних дужности Српске академије наука и уметности (САНУ), упорно и готово стереотипно се на самом по-

четку истиче, без икакве сумње да би могло бити другачије, брига о српском језику. И та дужност, некако истовремено и брига и радост, као аманет, као лозинка којом потврђујемо смисао постојања ове куће, провлачи се од најбуквалније првог дана рада Друштва српске словесности 1842. године: непорецива, неизбежна, недвосмислена... У оквиру те дужности већ јако, јако дуго по важности се истиче напор на изради *Речника српскохрватској књижевној и народној језика*, скраћено названог, из разлога које данас не желим, нити сам компетентан да тумачим. *Речник САНУ*, напор који не пролази без критика, сумњи, па и оспоравања. Али, данас када промовишемо 20. том *Речника*, неизбежно говоримо о празнику пре свих вредних посленика на овом послу, али и празнику САНУ у целини, јер се ради о јединственем, поштовања вредном напору, а како неки моји пријатељи из света језика најкраће дефинишу: неопходном напору. У раду госпође Вуловић и сарадника који је посвећен послу на *Речнику*, наводи се да су многи познати људи узели учешће на различите начине: да наведемо само неке Стојан Новаковић, Јаша Продановић, Милорад Митровић, Радоје Домановић, Јован Скерлић, Глиша Елезовић, Милош Московљевић, Александар Белић, Исидора Секулић, Јован Јовановић Змај, Светозар Ђоровић, Новак Радонић, Марица Косановић Тесла и други. Интересантан је и податак да је Иво Андрић у току Другог светског рата тражио да му се дозволи да сарађује на *Речнику*, али до те сарадње није дошло. Занимљив је и податак да је грађа за речник током Другог светског рата, у фебруару 1944. године, због опасности од бомбардовања, премештена у трезоре Народне банке, у којима је чувано и Мирослављево јеванђеље.

У 20. тому, са укупно 9370 одредница, готово симболички се налазе речи попут *йисмо*, *йисмен*, *йисаџи*, чија се важност објашњава сама собом... Храбри и чињеница и да је временски размак између 19. и 20. тома краћи од претходних размака, па се можда и заиста ближимо крају. Међутим, осврћући се свечарским речима на 20. том *Речника*, године када, да ли се ради само о случајности, обележавамо и 200. годишњицу Вуковог речника, на ум ми падају речи наших академика-лингвиста које сам имао прилике да слушам и колико могу, разумем, да нас као установу чекају и други незавршени послови који се тичу српског језика и потребе да им се крене у сусрет. Коначно, на начин на који је то САНУ са својим институтима и сарадницима радила све ове године. Да скратим, сигуран сам да од своје обавезе према језику народа који је изнедрио, САНУ неће устукнути ни у годинама пред нама. Напротив!

Милосав Тешић

QUEM DII ODERE, LEXICOGRAPHUM FECERE

Најновија, XX по реду, књига *Речника српскохрватској књижевној и народној језика* (или *Академијиној речника*, односно *Речника САНУ*, како се он често назива или цитира) садржи лексикографски опис речничких јединица који обухвата словну деоницу од *йејйојодан* до *йојдејод*.

По устаљеним вишедеценијским и добро осмишљеним начелима израде, која је са својим сарадницима утемељио Александар Белић (иначе главни уредник прве његове књиге, штампане 1959. године), и ова књига *Речника САНУ* углавном је урађена по методолошким принципима важећим за све његове претходне томове.

Научно-стручни стандарди, карактеристични за *Академијин речник*, остварени су и у овом његовом тому. Обрађена лексика и граматички и семантички добро је интерпретирана. Дефиниције речи прецизне су, стилски складно уобличене и пропраћене махом добро пробраним потврдама. Местимично се у понеким од њих очитује и ауторска индивидуалност, која се ни из колективних дела не може потпуно искључити. Вуковско-даничићевски систем акцентуације сигурно се држи и у овој књизи. (Напомињем да би као додатни, веома сигуран и прочишћен приручник за што потпунију и тачнију акценатску обраду речи у *Речнику САНУ*, поред других увелико коришћених консултативних извора, могао бити и *Обраћени речник* Мирослава Николића.)

Веома истанчаним обрађивањем неких значењски сложенијих или обимнијих речи одликује се и овај том *Речника САНУ*, у оквиру којег су обрађене, на пример, и ове полисемичне речи: *йећи* (се), *йечай*, *йеченица*, *йјавица*, *йјан*, *йирамида*, *йирићи*, *йисак*, *йисаћи*, *йисмо*, *йишање*, *йићи*, *йишијаћи*, *йлазићи* (се), *йлакаћи* (се), *йламен*, *йланући*, *йлач*, *йлеме*, *йлеменић*, *йлесћи*, *йливаћи*, *йловићи*, *йлоча*, *йобећи*, *йобићи* (се), *йобраћи*, *йоваљаћи* (се), *йовезаћи* (се), *йовесћи*, *йовићи* (се), *йовлака*, *йовлачићи* (се), *йоврајићи* (се), *йоврнући* (се), *йовући* (се), *йојлед*, *йојодићи* (се) итд... Број њихових значења и подзначења заиста је импресиван.

Уз подразумевајућа дубља истраживања, и у овој књизи *Академијиној речника* показано је посебно лексикографско умеће у обради предлога (оне врсте речи које не означавају појмове већ односе између њих, што значи да њихове дефиниције морају имати и податке о граматичкој позицији и опис лексичког значења). То потврђује детаљно приказано богатство полисемичких структура предлога *йо*,

где су успостављане и смисаоне везе између појединих њихових значења. (Рачунајући значења, подзначења, значењске нијансе и изразе, тај предлог има преко 70 значења.)

У овој књизи *Речника САНУ* приметна је и тежња да се нелексикализовани трпни глаголски придеви не обрађују као посебне одреднице тако што се у оквиру њих дају придевски уобличене дефиниције које заправо понављају њихова глаголска значења. У вези с тим, сасвим је друге природе појава када се трпни глаголски придев толико поприведви да постане прави придев те се, као такав, мора издвојити у посебну одредницу и обрадити као било који други придев. Узорно су у том смислу, на пример, урађена права придевска значења трпног придева *печен*, где он значи: *врућ*, *врео* („печени дани“, „печени август“); *веома искусан*, *вичан*, *вешит*, *умешан* („печен мајстор“, „печен трговац“; *изразио мршав*, *сасушен*, *сувоњав (о лицу)*: „печен у лицу“, „печен у образима“); *паметан*, *мудар* („печена реч“; *којем нема помоћи*, *патов* („печени смо и ја и он“; *измучен*, *напавен* („много сам пропатила, печена сам“); *патов*, *завршен* („ствар са комбинатом већ је печена“) итд.

Потребно је и надаље јачати настојање да се један овакав речник, речник тезаурис, не оптерећује прекомерно лексиком из дијалекатских речника (праћеном и потврдама), а посебно не оном где су често у питању само фонетске варијације појединих речи, без икаквих нових значења, па чак и без значењских нијанси у односу на књижевни језик. Потребно је, дакле, веома опрезно поступати према тој лексици и не уносити је олако у речник овог типа, јер у новијим дијалекатским речницима, по правилу веома обимним, има и неаутентичних и потенцијалних речи (удешаваним од стране аутора, то јест прављеним према творбеним моделима одређеног народног говора или српског језика уопште), а срећу се и насилно успостављена и неуверљива значења, па чак и она лексика из најужег породичног круга (што је од значаја само за речнике те врсте). Такву лексику потребно је изостављати и из наредних речничких књига.

Што се тиче зоолошке терминологије, крајње је време да се она на нивоу номенклатуре осавремени новим и најновијим изворима, јер за ту област нису више довољни, на пример, ни *Зоолошка терминологија и номенклаура* из 1932. године, као ни одавно штампани приручници Недељка Дивца и других аутора.

Било би у том смислу, не искључујући ни друге изворе, корисно консултовати и евентуално унети у изворе грађе нове публикације, на пример: Предраг Симоновић, *Рибе Србије* (2006); *Српска номенклаура ивица Европе* (приредио Милан Ружић), као и веома поуздан *Орнитолошки речник* Матице српске (2016), који је урадила група ау-

тора, састављена од зоолога и лексикографа (међу којима је и наш колега Васа Павковић); затим коауторско двотомно дело *Црвена књига фауне Србије* (водоземци и гмизавци) (2015); *Фауна рејатишних водоземаца Србије*; *Стандардна српска номенклатура слепих мишева* Бранка Карапанце и Милана Пауновића,

Има у XX књизи *Речника САНУ* и наговештаја да ће се фитонимијска таксономска одређења све више усаглашавати са научном номенклатуром у десетотомној едицији *Флора Србије*, која је у тој области, и лексикографски гледано, наш најрелевантнији приручник. То, рецимо, значи да уместо досадашњих назива за породице главочика – Compositae, крсташица – Cruciferae, уснатица – Labiaceae и штитарки – Umbelliferae, треба користити ова именована: Asteraceae, Brassicaceae, Lamiaceae и Apiaceae. Могуће је, ако се баш не жели потпуно одступити од досадашње праксе, и навођење двојних назива: на пример: Brassicaceae (примарни назив), а у загради Cruciferae (секундарни назив). –Уколико се, узгред напомињем, у старијим ботаничким изворима или збиркама речи, појави и научно име одређене биљке или групе сродних биљака, а оно се не може (као одговарајући синонимијски парњак) идентификовати ни у Симоновићевом *Ботаничком речнику* ни у *Флори Србије*, нити другде, онда је боље у таквим случајевима остати при штурим а тачним дефиницијама, на пример: *нека биљна врста*, *неки биљни род*. Мада је и то недовољно, свакако је прихватљивије од навођења превазиђеног или чак и нетачног научног именована.

Пошто *Академијин речник* не обилује грађом за миколошку лексiku, било би потребно да се (због што прецизнијег описа народних миконима, као и навођења њихових научних назива) у изворе укључе и најновија дела из те области, рецимо приручник Мирјане Давидовић *Гљиве – благо наших крајева* (2007).

Ваљало би, даље, да Уређивачки одбор *Речника САНУ* још једанпут преиспита меру и оправданост употребе квалификатива *индив.* (индивидуално употребљена реч) (који је у неким ранијим књигама одлуком Уређивачког одбора сведен на најмању меру) или да се прецизније (ако је могуће) дефинише његова употреба, јер се показало да је такво квалификовање речи често проистекло из недостатка грађе. Свакако би у појединим случајевима квалификатив *нераспр.* (нераспрострањена реч) добро дошао уместо одређења *индив.*

Готово свака од 800 страна и ове речничке књиге може да буде подстицајна за разнолика лингвистичка разматрање, па чак и она полемичког катактера, што значи и то да се кроз њу, са странице на страницу, прелива жива језичка супстанца.

Искрено речено, промовисан или непромовисан, овај и овакав речник одувек је био самом себи најбољи промотер. То добро знају свих тридесет и троје сарадника Института за српски језик (што је заиста премало) који су израдили XX књигу *Речника САНУ*. Радећи тај крајње захтеван, сложен и изузетно тежак посао, они заиста понајбоље поимају значење давне изреке: *Quem dii odere, lexicographum fecere* (кога богови мрзе даду му да ради речник). Њих, овом приликом, нећу поименце помињати, јер рачунам да лексикографи који израђују колективно дело не могу бити сујетни људи, али им најсрданије честитам на зналачки урађеној XX књизи *Академијиној речника*, и дан-данас најзначајнијег писаног подухвата у српској култури.

Стана Ристић

ТИПОВИ ЛЕКСИКЕ У 20. КЊИЗИ *РЕЧНИКА САНУ*

У новообјављеној 20. књизи *Речника САНУ* настављена је обрада лексике слова П, започета у 19. књизи, а њена обрада наставиће се и у наредна 3 до 4 тома. Лексикографски тим Института за српски језик САНУ, ангажован на овом значајном пројекту, и овом књигом ставља на увид јавности резултате свог лексикографског и научног рада.

Садржај 20. књиге *Речника САНУ*, у којој је обрађено 9.370 речиу распону одредница *йеџојодан* – *йојдејод*, поред великог броја лексема које припадају општем лексичком слоју и које по правилу нису маркиране, доноси велики број маркиране лексике по различитим параметрима њене семантичке/тематске, функционалности, просторне, временске и социјалне раслојености. Овом приликом даћемо општи преглед лексике по врстама речи и по тематским областима.

Лексика по врстама речи

Најпре ћемо се укратко осврнути на лексичку општег лексичког слоја, коју у највећем броју чине основне граматичке речи: именице, глаголи и придеви, а у мањем броју и друге врсте речи: 283 прилога, 26 узвика, две речце: речца *йо* и *йобоју*; затим збирни број *йеџоро*, основни број *йеџсјо* и предлог *йо*, веома детаљно граматички и семантички обрађен у 11 стубаца. У овој књизи се завршава творбени тип са формантом *йеџо-*, типа: *йеџојрсј*, *йеџоок*, и обрађени су други мање или више продуктивни префиксални форманти, типа: *йеџсјо-*, *йлаво-*, *йлијико-*, *йлавкасјо-*; затим форманти страног порекла: *йнеумо-* и *йлазмо-*.

Од глагола по броју значења и израза наводимо следеће: *йовлачййи (се)* 24 + 12¹, *йобиййи (се)* 20 + 6, *йовезаййи (се)* 18 + 3, *йисаййи (се)* 17 + 8, *йиййаййи (се)* 16 + 5, *йлесййи (се)* 16 + 14, *йећи (се)* 15 + 8, *йобркаййи (се)* 12 + 5, *йиййи* 10 + 15, *йливаййи* 8 + 5, *йловиййи* 11 + 2, а ту су и полисемични глаголи: *йлавиййи*, *йламсаййи*, *йланираййи*, *йлануиййи*, *йлаййиййи*, *йлашиййи (се)*, *йљуваййи (се)*, *йљушиййаййи*, *йобедиййи*, *йобећи*, *йобраййимиййи (се)*, *йовамйириййи се*, *йласираййи (се)*, *йлаћаййи* и др. Глагол *йовући (се)*, такође, реализује већи број значења, 21, али се између осталих глагола истиче са 48 израза, типа: *било је йовуци-йойејни*, *йовући йарова (шарова) за реј*, *йовући дебеле везе*, *йовући на некоја*, *йовући некоме смрйино звоно*, *йовући се у себе*, *йовући се са йозорнице* и др., од којих су пет већ обрађени код одговарајућих именица: *йовући бразду*, *йовући за језик некоја*, *йовући мачка за реј*, *йовући мечку* и *йовући ноју*.

Међу именицама највећи број значења и велики број израза имају *йлочица* 15 + 7 и *йлоча* 13 + 14, а већи број значења и израза имају и друге бројне полисемичне именице: *йламен* 11 + 3, *йиле* 10 + 3, *йечайй* 9 + 9, *йеченица* 7 + 5, *йлан* 7 + 15, *йлаййино* 6 + 6, *йехар* 6, *йлој* 6 + 14, *йисак* 6, *йешкир* 5, *йећина* 5, као и именице: *йешак*, *йиво*, *йивоноша*, *йивойија*, *йијаца*, *йијејейй*, *йиканйиерија*, *йлач*, *йленум*, *йлес*, *йлећа* са много израза, *йобеда*, *йобраййим*, *йобраййимсйиво*, *йобуда*, *йобуна*, *йовеља*, *йиће*, *йлаййформа*, *йечал*, *йечалба* и др. Ту су и именице са значењем занимања родно обележене: *йиљар* и *йиљарица*, *йисар* и *йисарица*, *йисајтељ* и *йисајтељица*, *йиййомац* и *йиййомица*, *йливач* и *йливачица* и др. Именица *йисмо* има 12 значења и велики број израза описаних у 3 ступца; затим именица *йиййање* са 6 значења и великим бројем израза представљених, такође, у 3 ступца. Неке именице из термилошке сфере поред основног термилошког значења реализују и друга нетермилошка значења било у полисемној структури било у изразима, фразама, као што су: зооним *йијавица* са 13 значења и више израза, фитоним *йечурка* са 4 значења и изразима типа: *аййомска йечурка*, *као йечурке (йосле кише, йреко ноћи и сл.) ницаййи (расйи и сл.)*; затим геометријски назив *йирамида* са 6 значења и више израза.

Од придева по броју значења и израза истиче се придев *йламен* 14 + 5, а ту су и придеви: *йиййом* 7 + 3, *йлемений* 10 + 6, *йојан* 9, *йлав* са 6 значења и више термилошких израза, *йлиййак* 5, *йлодоносан* 5, *йоверљив* 5, *йовољан* 5, *йлах*, *йобожан* и др.

Са граматичког аспекта занимљиви су и случајеви лексикализа-

¹ Први број уз примере код глагола, именица и придева показује број значења а други број израза, и то без података о броју подзначења.

ције трпног придева у квалификативне придеве, као што је *йечен* са 8 значења и 6 израза, *йисан* са 5 значења и 4 израза, као и глаголске именице *йисање* са 4 значења и више израза.

Са парадигматског аспекта пажњу привлачи и велики број вишестепених хомонима, типа: *йеча, йеш, йик, йика, йила, йин, йир* и *йис*.

Иначе, може се рећи да је 20. књига *Речника САНУ* значајан граматички приручник и приручник за творбу речи. У њему преовлађују творенице са префиксом *йо-*, које до последње граничне речи *йоігеіог* заузимају скоро трећину ове књиге. Међу твореницама овог типа, по општем утиску, преовлађују глаголи, иако је у обради самог префикса назначен скоро исти број реализованих значења код глаголских, именичких и придевских твореница.

Када се има у виду да су у *Речнику* исцрпно описане граматичке и семантичке карактеристике сваке појединачне лексеме и свако појединачно њено значење, као и правила њихове употребе у писаном језику и говору, и то са репрезентативним примерима из различитих функционалних стилова, може се слободно рећи да овај велики речник представља не само значајан граматички приручник него и значајан семантички и нормативни приручник.

Лексика тематских кругова

У општијем прегледу представимо и тематску раслојеност лексике, чији многобројни квалификатори наведени у *Речнику* у виду скраћеница, упућују на различите области или сфере њене употребе.²

На основу броја употребљених квалификатора сазнајемо да је у *Речнику* описана лексика из 76 тематских области, од којих су само 4 области из непосредног човековог окружења и традиционалне културе засведочене са по неколико стотина лексема и то: зоологија, ботаника, медицина и етнографија, етнологија. Остале, 72 области засведочене су мањим бројем лексема, до 20, а са 10 до 20 лексема следеће области: геологија са 18 лексема, спортски називи и хемија са по 15 лексема, анатомија, војни и историјски називи са по 14 лексема, музика, право, ветерина и географија са по 12 лексема, минералологија и црквени називи са по 11 лексема, а математика, техника, физика и филозофија са по 10 лексема. Бројне области засведочене су са бројем лексема од 1 до 10, као што су: астрономија, политика, администрација, куварски

² Напомињемо да се број квалификатора током времена мењао, па и у овом тому у нултом табаку тај број је допуњен новим квалификаторима: *геом.* (геометрија, геометријски) и *хришић.* (хришћанство, хришћански). Из нултог табака сазнајемо још да је грађа за ову књигу *Речника* допуњена са 30 нових извора савремених писаца од 90-их година 20. века до данас.

називи, архитектура, агрикултура, грађевинарство, економија, информатика, лингвистика, физиологија, митологија и др.

Најбројнију групу чине речи из области зоологије. Тако је *Речнику* квалификатор *зоол.* (зоологија, зоолошки) употребљен уз 417 лексема, од којих је 190 маркирано и квалификатором покрајински. То су поред моносемичних термина: *йейочланкаи*, *йейиродон*, *йецкара*, *йечка*, *йијор*, *йилан*, *йинівин*, *йиша*, *йирайеда*, *йиросома*, *йихур*, *йихура*, *йлашишаи* и *йлашишењак*, *йлейишаћа* „врста паука“, *йлувијанус* „врста птице“ и др., међу којима су и они страног порекла и домаће полисемичне лексеме које реализују и друга најчешће терминолошка значења: као што су *йлашан* 2, *йлашика* 1 „врста риба“, *йловка* 1 у значењима а. „патка“, б. „деверика“ и в. „гаовица“. Затим имамо примере зоонима који се јављају код полисемичних лексема из општег лексичког фонда у процесу терминологизације: *йлушача* 4, *йлушаи* 2, *йеченица* 4, *йешчар* 4, *йешчара* 2, *йлашии* 5, *йлейиша* 3, *йливачица* 2, *йлоча* 12, *йликавац* 2 и др.

Нешто је мањи број фитонима, 381 лексема, обележених квалификатором *бои.* (ботаника, ботанички), од којих 154 има и квалификатор покрајински. То су термини најчешће домаћег порекла, типа: *йейолисш*, *йейојер*, *йейојраишица*, *йейровац*, *йећковица*, *йуцедан*, *йикобојка*, *йилеја*, *йинија*, али и вишезначне лексеме: *йеченица* 3, *йечурка* 1, *йешчара* 3, *йијавица* 4, *йијавка* 2, *йињол* 1, *йиревина* 1, *йиринач* 1, *йишомача* 1, *йлавешњак* 3, *йлавица* 2, *йлашан* 1, *йлаценша* 2, *йлесан* 1, *йлик* 1, *йлишица* 3, *йлод* 1, *йлодница* 2, *йлуша* 2 и др.

Квалификатором *мед.* (медицинске науке, медицина) маркирано је 230 лексема, од којих 25 има и квалификатор *нар.* (народна медицина). Прву групу чине термини страног порекла, типа: *йейролизам*, *йијелишис*, *йијелографија*, *йикнолејсија*, *йиодермија*, *йиокарцином*, *йироза*, *йиројлазмоза*, *йлаша*, *йлашоцефалија*, *йлазмоцишом*, *йлеуришис*, *йлацебо*, *йнеумашолошија*, *йнеумонија*, а другу народни називи за разна обољења, при чему се за исто обољење јавља више народних назива, или се једном лексемом означава више обољења. Тако се за обољење под називом *црвени вешар*, чије је значење дефинисано и код лексеме *йојанчина* 2. „а. *заразно обољење коже (обично на носу и образу)*, *црвени вешар erysipelas*“, у народу употребљавају и називи: *йламеник*, *йламенац*, *йламац*, *йојанац*, а из примера сазнајемо још и за називе: *јарболац*, *јарболица*, *брнка*, *йојарица*, *йламеница* и *врушица*; затим за „красту“, односно „крсте“ такође има више назива: *йљузиа* и *йљузиавица*, *йљујавац*, *йљујавица*, *йљуска*, *йљускача*. Јављају се и случајеви да један назив означава различите врсте обољења: *йламац* 2 „кожно обољење...“ и „запаљење ћелијског ткива“, *йојанац* 5 назив за „гној-

но запаљење на прстима и шаци“, за „жуљ“, за „дрвени ветар“ и за „јак бол“; *ѿоїаница* 3 назив за „запаљење очију“, за „пришт, чир“, за „костобољу“ и за „ишијас“. Наведени су и народни називи за различита друга обољења или поремећаје: *ѿласа* 6 „увећана, отечена слезина“, *ѿлочница* 10 „бол, грч у желуцу“, *ѿовраїница* 5 „повраћање болести, рецидив“, *ѿоврїло* „побачај, абортус“, *ѿоїанчина* 2 „обољење десни“ и др.

Наведене лексеме из народне медицине, као и неке друге из области зоологије и ботанике, указују на динамичне процесе терминологијације и детерминологијације који померају и релативизују границе лексичке раслојености, што су лексикографи имали у виду када су их учинили видљивим за кориснике *Речника*, примењујући прописане лексикографске поступке и богати инвентар квалификатора и других јединица лексикографског метајезика.

Бројну групу чине и лексеме обележене квалификатором *етн.* етнологија, етнографија, 149 лексема, од којих је 78, више од половине, маркирано и квалификатором покрајински. У питању је махом домаћа лексика из општег лексичког фонда којом се именују реалије из традиционалне културе: обичаји, обреди, народна ношња, везови или шаре на предметима, народна кола, народне игре и др. Највећи број чине лексеме везане за обичаје и обреде – око 60 лексема, као што су називи обредних предмета, хране или пића, типа: *ѿешкир*, *ѿешїѿа*, *ѿешїѿемаљ*, *ѿовојница*, *ѿлеїѿеница*, *ѿовереница*; називи обредних радњи: *ѿлаћа*, *ѿлач*; називи учесника у обичају, ритуалу: *ѿлашикућа*, *ѿлашикучка*; називи ритуалних сродничких односа: *ѿобраїѿим* са значењем „онај с којим се неко побратими уз неки ритуал, обред и сл. ради дружења, пријатељства, ради избављања од смрти, болести и сл.“; називи којим невеста ословљава мужевљеве сроднике: *ѿисар*, *ѿисарка*, *ѿовијуша*; називи празника, свечарских дана, доба дана: *ѿиво* у значењу „крсно име, слава“; *ѿир* у значењу „дана у години уобичајених за женидбу, за свадбено славље“; *ѿовечери* у значењу „вечери уочи славе када је обичај да се вечера с гостима“; називи одевних предмета, накита и украса: *ѿешлија*, *ѿовеза*, *ѿовезало*, *ѿешкирица*, *ѿлоча*, *ѿлочобаша*; називи народног кола: *ѿиїѿаљка*, *ѿиїѿиревака*, *ѿлеїѿинац*, *ѿљескавица* и др.; називи народне (дечије) игре: *ѿешачка*, *ѿоїача*, *ѿинђа*; називи веза, шаре на предметима: *ѿирлиїѿ*, *ѿисанац* и називи грађевина, направа.

Лексика из ове групе и дефиниције, у којима се најчешће описују не само појмовна значења него и сви елементи релевантни за одређену ситуацију, дају веома драгоцен материјал за изучавање српске традиционалне културе и наивне слике света, за истраживања у етнографији и етнологији.

Када се имају у виду и изнети случајеви детерминологизације термина и терминологизације лексике из општег лексичког слоја, велики број полисемних лексема, као и богата фразеологија детаљно описана у 20. књизи Речника САНУ, онда можемо рећи да овај речник представља значајан извор за истраживање у многим лингвистичким дисциплинама антрополошког и когнитивистичког усмерења, као што су: етнолингвистика, лингвокултурологија, социolingвистика, психolingвистика, аксиологија и др.

Рада Стијовић

РАД НА РЕЧНИКУ САНУ

Речник српскохрватској књижевној и народној језика је, по речима академика Павла Ивића, „најсавесније рађен речник тога типа код Словена“, а по речима проф. Мата Пижурце „један од највећих дугорочних живих пројеката српске и словенске културе“.

То је речник на чијем је материјалу само за последњих десет година урађено више од сто докторских дисертација на Филолошком факултету у Београду, а ниједна дисертација из области србистике није урађена без неког увида у њега.

Речник САНУ је основа свих наших лексикографских и лексиколошких послова, и не само њих. С ослонцем на њега урађени су *Речник српскохрватској књижевној језика* и *Речник српској језика*, оба у издању Матице српске (које су, иначе, израђивали аутори *Речника САНУ*), урађени су готово сви дијалекатски речници, неколико фразеолошких, као и речници језика писаца. На њега су се ослањали и аутори *Речника славеносрпској језика*, који у предговору огледне свеске кажу да су дефиниције, систем хијерархизације и обраде полисемантичке структуре преузимани, уз мање или веће стилизације, из *Речника САНУ*, као и [на основу њега рађених – Р. С.] једнотомника и шестотомника Матице српске.

Када се почињало са израдом речника, предвиђано је да ће он имати двадесет томова, или тек нешто више, са око 350.000 речи. До данас је урађено двадесет томова и обрађено нешто више од 241 хиљаде речи. Остало је да се уради бар још оволико речи, а за њихову обраду ће бити потребно, предвиђа се, још петнаест томова. Овакво повећање обима речника проистекло је из повећања обима грађе. Када се почињало, било је око 3.300 извора (напомињем да је један извор и 29 годишта *Босанске Виле* или четири тома Станојевићева

Енциклопедије). Данас извора има преко 5.000 (само у 20. том је унето тридесет нових дела, од чега и један дијалекатски речник и једна збирка речи), а и сами извори су повећали свој обим – *Српски дијалектолошки зборник* је у време када је писан први том *Речника* имао једанаест књига, данас их је шездесет пет, постојао је само један дијалекатски речник, данас их је преко четрдесет уз више десетина збирки речи из народних говора.

Све време речничка грађа се осавремењује, а речник богати новим речима и новим изворима.

У двадесетом тому се налазе и речи забележене пре више од два века и помало већ заборављене, као што је придев *йлачеван* у значењу „мучан, тежак“ код Доситеја или *йисменица* у значењу „граматика“ код Вука, Видаковића и др., али се налазе и речи са потврдама из 21. века као што су *йи-си* или *йирсинї*. У њему су забележене и речи са којима смо се већ сретали, али које ћемо узалуд тражити у другим лексикографским остварењима, као што је реч *йоварейџа*. Сазнаћемо из њега да нису творенице 21. века речи *йисарка* (која је потврђена још 1836), затим *йлаијайџорка* (из 1879), *йоверийељка* (из 1883), *йливачица* (из 1899), затим *йлевачица*, *йовријарка*, *йијачарка*, *йиљарица*, *йекарка*, *йлеиџиља*, *йланинарка* итд.

Све речи у *Речнику САНУ* акцентоване су књижевним акцентом и поред сваке речи су дати битни граматички подаци сагледани са становишта норме. Зато се с правом може рећи да је *Речник* својеврсни нормативни приручник. С друге стране, сви примери су дати у изворном, оригиналном виду, тако да дијалекатске речи и примери из народних говора ништа не губе од своје аутентичности. Тако ћемо под одредницом *йоводиљка* наћи и пример из Црне Траве: „Исплету *йоводиљће* и пришију на лелејћу“ (уз напомену да је *йоводиљћа* дијалекатски облик).

Рад на оваквом речнику, који тежи да обухвати целокупну лексику српског језика у протекла два века, а истовремено има функцију језичког саветника о допуштеном и недопуштеном у књижевном језику, од лексикографа захтева да буде квалификован лингвиста, добро упућен у акцентологију, морфологију, грађење речи, стилистику, семантику, да добро познаје књижевнојезичку норму, али и дијалектологију, савремено језичко стање, али и дијахронију. Лексикограф на *Речнику САНУ* је научни радник који мора добро да познаје све граматичке појединости, лингвиста који неретко решава језичке проблеме који до тог тренутка уопште нису били проучени, а понекад ни примећени.

Бавећи се обрадом значења, лексикограф се не бави само семантичком анализом већ и мноштвом других анализа из којих проистичу

и нова лингвистичка сазнања.

Једно од најсложенијих питања српске и уопште словенске језичке проблематике јесте питање глаголског вида. Највећи број глагола у српском језику само је свршеног или само несвршеног вида. Међутим, обиље је оних који истим обликом исказују и свршену и несвршену радњу и видска разлика се може открити само анализом контекста. У 20. тому је шездесетак глагола који су оквалификовани као двовидски. Међу њима је најкомплекснији и најзахтевнији био глагол *йисаѿи*, који је у досадашњим речницима квалификован само као несвршен. Наша грађа, уз уважавање неколико студија о двовидским глаголима, показала је да је и он добрим својим делом двовидски. Колегиница Марина Спасојевић, која се њиме бавила, а која је дала допринос изучавању ове проблематике својом докторском дисертацијом о двовидским глаголима у српском језику, утврдила је да од 24 значења у нереклексивној форми и три у рефлексној, глагол *йисаѿи* у чак 17 може бити и свршен.

Тежак проблем словенске синтаксе, по речима академика Милке Ивић, представља предлог *йо*. Овај општесловенски предлог, високофреквентан у српском језику дошао је на ред да се обрађује у 20. тому. Сагледавајући досадашње граматичке и лексикографске описе овог предлога и ослањајући се на научна истраживања, пре свега Милке Ивић, али и других лингвиста (Ирене Грицкат, Даринке Гортан-Премк, Татјане Батистић, Душке Кликовац и др.), као и на богату литературу посвећену предлошкој семантици, Александра Марковић је унапредила модел обраде предлога *йо*: пре свега одвајајући га од речце *йо*, што досада није чињено у нашим описним речницима, затим, дајући предност семантичком критеријуму над морфосинтаксичким. Овај речнички чланак несумњиво ће бити вредна допуна и граматичком опису српског језика. Резултате свога рада колегиница Марковић изнела је на 16. Међународном конгресу слависта, одржаном летос у Београду.

Посебан проблем српског језика представљају партиципи. Њих нема ни у једној граматици савременог српског језика нити у речницима, јер нису одлика савременог српског књижевног језика. Истиснули су их Вук и Вукови следбеници, јер их није било у народним говорима. Међутим, у нашој грађи се налазе примери из дела писаца без којих се не може замислити корпус српског језика. Такав писац је Његош, који није био вуковац и у његовим делима редовно налазимо примере типа: *йадша* држава (поражена), Богом *бранимо* (брањено, штићено), *мними* рај (замишљени), па и *клубећи се* дим (који се колута, клупча). У *Речнику САНУ* овај тип лексема је уношен спорадично,

углавном из Његошевих дела. Међутим, како у употреби ових облика постоји континуитет, они су и незаобилазни део богословског курса, то их је колега Владан Јовановић, који се тим проблемом бави у свом научном раду, сасвим оправдано унео у секције које је радио у оквиру 20. тома (нпр. Панчићев пример: „Ово су *йовијајућа се стабла*“).

Мада *Речник САНУ* није ни етимолошки ни историјски, у њему се доносе подаци о пореклу страних речи, који имају, пре свега, улогу нормативне и стилистичке информације.

Важност таквог поступка илустроваће лексема *йиринчана*, обрађена у 20. тому. Обрађивача је позната реч турског порекла *йиринач* навела на то да примере дефинише са „фабрика у којој се пиринач припрема за продају“ и илуструје то, између осталих и примерима: „Ово је једина пиринчана од ушћа до Базена, а даље уз реку сусрећу се [...] недогледни простори за сејање пиринча (Божо Ђаја). Принц Јевђеније [...] озидео је многе красне куће, од којих Пиринчана на Дорћолу [...] беше достојан представник укуса и издашности принчеве“ (Милан Ђ. Милићевић).

Колегиница Марија Ђинђић, врсна познавалац турског језика, писац одличног турско-српског речника (кроз њене руке, иначе, пролазе сви турцизми у *Речнику*), указала је на то да први пример има везе са житарицом пиринач и означава фабрику, али да је други у вези са турском речи која значи месинг и означава „зграду од чврстог материјала“. То не само што није једно значење већ није ни једна одредница.

Рад на оваквом речнику тражи од лексикографа, како је умео да каже Митар Пешикан, да буде стручњак за готово све области живота и рада – и математику, и филозофију, и медицину, и геологију. За дефинисање појединих израза потребно је општеобразовно и културолошко знање, али и дубље познавање резултата сродних хуманистичких дисциплина. Илустративан је пример фраземе из књижевног језика обрађене у 20. тому РСАНУ под одредницом *Пилај*: доћи (бити, ући, улазити, увући се и сл.) као Пилат у „вјерују“ (Увукао се, као Пилат у вјерују – Новак Радоњић). Да би дефиниција била исправна, неопходно је било историјско знање. У првобитном Вјерују, односно Симболу вере, који је сажето хришћанско исповедање вере, није се помињао Понтије Пилат. Тек је на Другом васељенском сабору у Цариграду, у делу у коме се помиње Исус Христос, додат 4. члан: „који је распет за нас у време Понтија Пилата“, како би се нагласила „историчност Христове личности“. Каснија упитаност књижевника и других да ли је римском префекту Пилату било место поред основних

хришћанских симбола вере утиче на то да се развије значење које се односи на било коју особу која се налази на месту на коме не треба да буде, на месту коме не припада или где се случајно затекла. То је требало знати да би се успоставила дефиниција *случајно се наћи, налазити се, зајтећи се, зајшцаити се на месту на коме неко не би требало да буде, коме неко не припада*, а за које је заслужна колегиница Наташа Вуловић, која се бави фразеологијом и која је аутор запажене и награђене студије „Српска фразеологија и религија – лингвокултуролошка истраживања“.

Речник САНУ је једно од оних колективних дела која се памте и помињу по издавачима, а чији аутори остају анонимни. Ипак, заљубљеници у овај посао упорно истрајавају на њему с једином сатисфакцијом да, како је говорио дугогодишњи сарадник на речнику САНУ и врсни лексикограф др Егон Фекете, „бити (ко)аутор једног таквог дела, дела од непроцењивог значаја и трајне вредности [...] представља непролазну част, каквом се други лингвистички посленици не могу увек похвалити“ (М. Јевтић: *Језички јуџокази Ејона Фекеће*).

Ово је прилика да се помену аутори 20. тома *Речника*.

Уредници књиге су: др Даринка Гортан Премк, која је уједно и рецензент књиге, и чија су помоћ и савети сарадницима на Речнику овај том несумњиво учинили квалитетнијим, поменућу овде и рецензента проф. др Милорада Дешића, јер он је више од рецензента, његови савети из акцентологије изузетно су нам значајни, мр Милица Вујанић, један од оних заљубљеника у овај посао који и после осамнаест година од престанка редовног радног односа настављају да раде и да нам помажу саветима, даље, академик Милосав Тешић, такође и рецензент, др Милица Радовић Тешић, др Стана Ристић, мр Васа Павковић, мр Милорад Симић, др Никола Рамић, др Рада Стијовић, мр Љиљана Ного, мр Радојка Вуксановић, др Неђо Јошић, др Александра Марковић.

Учесници у обради и помоћној редакцији: др Милосав Чаркић, др Радмила Жугић, др Марија Ђинђић, др Наташа Вуловић, др Ружица Левушкина, Мирјана Којић, др Драгана Ратковић, др Драгана Радовановић, др Ивана Лазић Коњик, др Владан Јовановић, др Бојана Милосављевић, др Гордана Штрбац, др Светлана Ђирковић, мр Марија Милосављевић Тодоровић, мр Мирјана Гочанин, др Марина Спасојевић, др Ненад Ивановић, др Драгана Цвијовић и Бојана Томић.

Техничка редакција: др Јованка Милошевић и Никола Санковић.